

Quan hệ nhóm tộc người - tôn giáo của người Chăm ở tỉnh Ninh Thuận với quốc gia trong phát triển hiện nay

Trần Minh Hằng*, Lý Hành Sơn**

Nhận ngày 11 tháng 4 năm 2023. Chấp nhận đăng ngày 29 tháng 6 năm 2023.

Tóm tắt: Đến nay đã có nhiều ấn phẩm về tộc người Chăm và văn hóa Chăm, song vẫn còn ít nghiên cứu về quan hệ nhóm tộc người - tôn giáo của người Chăm với quốc gia Việt Nam trong phát triển. Từ tư liệu thực địa của đề tài và một số tài liệu hiện có, bài viết¹ tập trung làm rõ thực trạng quan hệ các nhóm tôn giáo người Chăm ở đồng bằng ven biển tỉnh Ninh Thuận với quốc gia Việt Nam trong phát triển kinh tế - xã hội, hoạt động tôn giáo, bảo tồn văn hóa tộc người. Từ hiệu quả thực hiện các chính sách của Đảng và Nhà nước như chính sách phát triển đất nước, chính sách dân tộc và những chính sách đặc thù cho tộc người Chăm, các nhóm tôn giáo người Chăm nơi đây đã có bước phát triển mới trên nhiều lĩnh vực, đặc biệt trong lĩnh vực kinh tế, xóa đói giảm nghèo, giáo dục và đào tạo, sinh hoạt tôn giáo, duy trì nền văn hóa truyền thống Chăm.

Từ khóa: Người Chăm, nhóm tộc người - tôn giáo, quan hệ trong phát triển, quốc gia - dân tộc, Ninh Thuận.

Phân loại ngành: Dân tộc học

Abstract: Up to now, there have been a number of publications on the Chăm ethnic and Chăm culture, but few studies on the relationship between the Chăm ethnic-religious groups and the nation-state in development. From the fieldwork results of the research and some existing documents, this article focuses on clarifying the status of the relationship between the Chăm ethnic-religious groups in the coastal plain of Ninh Thuận province with Vietnam in socio-economic development, religious activities, preservation of ethnic culture. From the effective implementation of policies such as national development policy, ethnic policy and specific policies for the Chăm ethnic group, the Chăm ethnic-religious groups here have had development achievements in many fields, especially in the field of economy, poverty alleviation, education and training, religious activities, and maintenance of Chăm traditional culture.

Keywords: Chăm ethnic, ethnic-religious groups, relations in development, nation-state, Ninh Thuận.

Subject classification: Ethnology

1. Mở đầu

Theo kết quả Tổng điều tra dân số năm 2019, tộc người Chăm ở nước ta có 178.948 người, phân bố tại các tỉnh Ninh Thuận: 67.517 người; Bình Thuận: 39.557 người; Phú Yên: 22.813 người; An Giang: 11.171 người; Thành phố Hồ Chí Minh: 10.509 người (Tổng cục Thống kê, 2020). Ngoài Việt Nam, người Chăm còn sinh sống ở đảo Hải Nam Trung Quốc, Indonesia, Malaysia, Thái Lan, Campuchia, Mỹ... Tộc người Chăm ở nước ta từ lâu đã tin theo nhiều tôn giáo, vì thế các nhóm địa phương tộc người này đến nay thường mang danh tôn giáo của họ, như tên gọi các nhóm Chăm Bàlamôn (Chăm Ahaier), Chăm Bàni (Chăm Awal), Chăm Islam (Chăm Hồi giáo

* Viện Dân tộc học, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam.

Email: hangtranminh@yahoo.com

** Hội Dân tộc học và Nhân học Việt Nam.

¹ Bài viết là kết quả nghiên cứu của đề tài cấp Bộ "Một số vấn đề về dân tộc, tôn giáo trong phát triển của cộng đồng cư dân ven biển và hải đảo ở Việt Nam", do Viện Dân tộc học chủ trì, TS. Trần Minh Hằng làm chủ nhiệm.

chính thống). Ngoài ra, nhóm Chăm Hroi chỉ ảnh hưởng vật linh giáo, cư trú ở các tỉnh Phú Yên, Bình Định. Đây là đặc trưng văn hóa đối với tộc người Chăm ở nước ta, tạo nên những mối quan hệ mang tính nhóm tộc người - tôn giáo diễn ra không chỉ trong nội bộ tộc người và với các tộc người láng giềng, mà còn với quốc gia Việt Nam trong phát triển kinh tế - xã hội và bảo vệ chủ quyền, an ninh quốc gia ven biển nơi người Chăm sinh sống.

Về khái niệm, nhóm tộc người - tôn giáo được cho là: “Nhóm tộc người mà các thành viên của nhóm ấy được thống nhất bởi một nền tảng tôn giáo chung. Bản sắc của nhóm được xác định không chỉ dựa trên di sản tổ tiên hay chỉ bởi liên kết tôn giáo, mà thường kết hợp cả hai” (Vương Xuân Tình, 2022: 4). Theo Vương Xuân Tình (2022), trên thế giới có rất nhiều nhóm tộc người - tôn giáo, như với người Do Thái (tại Israel), người Nga theo Chính thống giáo (ở Liên bang Nga), người Sikh (Ấn Độ), người Mã Lai (Malaysia),... Còn ở Việt Nam, người Khơ-me theo Phật giáo Nam tông; các nhóm Chăm Islam, Chăm Ahaier (Chăm Balamôn), Chăm Awal (Chăm Bàn) của tộc người Chăm; hay các nhóm theo Công giáo và Tin lành của tộc người Hmông đều có thể coi là những nhóm tộc người - tôn giáo.

Đến nay đã có nhiều ấn phẩm về dân tộc Chăm và văn hóa Chăm được công bố, trong đó có những công trình chuyên khảo khá đồ sộ về kiến trúc, nghệ thuật điêu khắc, lịch sử, tôn giáo, phong tục tập quán, ngữ văn, bi ký... của người Chăm ở nước ta. Chủ đề về nhóm tộc người - tôn giáo cũng đã có một số nghiên cứu đề cập đến, có thể kể tới một số công trình do cán bộ Viện Dân tộc học thực hiện gần đây nhất, như: *Vai trò của Tổng Hội thánh đối với các điểm nhóm Tin lành ở thôn bản của người Hmông và Dao (Nghiên cứu trường hợp tại hai tỉnh Điện Biên và Hà Giang)* của Trần Thị Hồng Yến (2017); *Hoạt động tôn giáo xuyên biên giới của người Chăm và người Khơ-me ở tỉnh An Giang hiện nay* của Lý Hành Sơn (2020); *Nhóm tộc người - tôn giáo với vấn đề xã hội hóa tôn giáo và quá trình tộc người ở Việt Nam* của Vương Xuân Tình (2022); *Một số vấn đề về cộng đồng tộc người - tôn giáo và định hướng chính sách dân tộc - tôn giáo ở nước ta hiện nay* của Nguyễn Văn Minh (2022);... Tuy nhiên, những nghiên cứu này chủ yếu đề cập đến hoạt động tôn giáo của một nhóm tộc người - tôn giáo cụ thể, mối quan hệ giữa các nhóm và với quốc gia Việt Nam trong phát triển chưa được chú ý nghiên cứu và phân tích sâu.

Trên cơ sở kết quả điền dã và một số tài liệu đã công bố, bài viết này đề cập tới vấn đề quan hệ nhóm tộc người - tôn giáo ở vùng đồng bào Chăm tỉnh Ninh Thuận với quốc gia Việt Nam, chủ yếu với hệ thống chính trị cơ sở và các cơ quan chức năng địa phương, trong phát triển kinh tế - xã hội, hoạt động tôn giáo, bảo tồn văn hóa, nhằm bảo vệ chủ quyền lãnh thổ quốc gia hiện nay.

2. Đôi nét về địa bàn, tộc người và phương pháp nghiên cứu

Về điều kiện tự nhiên, tỉnh Ninh Thuận thuộc duyên hải Nam Trung Bộ, phía bắc giáp với tỉnh Khánh Hòa, phía tây giáp tỉnh Lâm Đồng, phía nam giáp tỉnh Bình Thuận, phía đông giáp Biển Đông. Ninh Thuận nằm dọc theo đường quốc lộ 1A và đường sắt Thống Nhất, nối với Tây Nguyên bằng đường quốc lộ 27. Tỉnh có diện tích tự nhiên 3.358km², tổng chiều dài bờ biển 105,8km (Cổng Thông tin điện tử tỉnh Ninh Thuận).

Đến năm 2019, tỉnh Ninh Thuận có 1 thành phố và 6 huyện, với khoảng 590.467 nhân khẩu. Các dân tộc chính gồm: người Kinh chiếm 75,6%, người Chăm chiếm 13% và người Ra-glai chiếm 11%, còn lại là các dân tộc thiểu số khác. Riêng tộc người Chăm, năm 2019 có 67.517 người, chiếm trên 30% tổng dân số người Chăm trong cả nước, phân bố cư trú đông đúc ở một số huyện thuộc tỉnh như Ninh Phước, Thuận Nam, Ninh Hải, Ninh Sơn. Dân cư phân bố không đều, tập trung chủ yếu ở vùng đồng bằng ven biển (Cổng Thông tin điện tử tỉnh Ninh Thuận). Trong số các dân tộc thiểu số ở Ninh Thuận, hai tộc người Chăm và Ra-glai có mối quan hệ gần gũi về ngôn ngữ, văn hóa và lịch sử. Kết quả khảo sát vào tháng 11/2022 cho thấy, tại Ninh Thuận người Chăm

tập trung chủ yếu ở hai huyện Ninh Phước và Thuận Nam², ở huyện Ninh Hải người Chăm sinh sống tập trung ở xã Xuân Hải và xã Phương Hải, tại huyện Ninh Sơn người Chăm cư trú chủ yếu ở xã Nhơn Sơn.

Tại Ninh Thuận cũng như ở nước ta, Chăm là tên gọi do chính người Chăm tự nhận, nay trở thành tộc danh chính thức của đồng bào. Trên cơ sở tài liệu đã công bố và kết quả khảo sát nhiều năm tại các địa bàn đồng người Chăm cư trú ở nước ta, có hai tiêu chí để phân chia tộc người Chăm thành các nhóm địa phương, đó là *đặc điểm tôn giáo* và *ý thức tự nhận*. Theo tiêu chí thứ nhất, các nhóm Chăm được gọi theo tên tôn giáo: Balamôn, Bani và Islam. Dựa vào tiêu chí thứ hai, mỗi cộng đồng người Chăm đều tự nhận thuộc nhóm này hay nhóm kia theo đặc điểm tôn giáo như đã trình bày³. Chỉ những người Chăm ở các tỉnh Phú Yên, Bình Định, Khánh Hòa... tự nhận là Chăm Hroi - theo tiếng Chăm là *Thray*, có nghĩa *Ban ngày* hay *Bình minh*⁴, do cư trú cận kề và ảnh hưởng từ các tộc người Ê-đê, Ba-na... nên đến nay họ chỉ theo tín ngưỡng vật linh. Như vậy, nếu dựa vào đặc điểm tôn giáo và ý thức tự nhận, tộc người Chăm ở Ninh Thuận có 3 nhóm địa phương: Chăm Balamôn hay Chăm Ahiêr, Chăm Bani tức Chăm Awal, Chăm Islam, được gọi là nhóm dân tộc - tôn giáo. Theo báo cáo của Ban Dân tộc tỉnh Ninh Thuận, tính đến tháng 11 năm 2022, trên địa bàn tỉnh số tín đồ Bani là 29.585, số tín đồ Balamôn là 50.439 người, số tín đồ Islam là 2.544 người.

Nghiên cứu được thực hiện bằng cách tiếp cận nhân học. Các số liệu thống kê thứ cấp, báo cáo tổng kết và chuyên đề của các cấp tỉnh, huyện, xã được thu thập, tổng hợp và sử dụng cho các nội dung nghiên cứu phù hợp. Nghiên cứu thực địa được thực hiện vào tháng 11 năm 2022 tại 2 huyện thuộc tỉnh Ninh Thuận là huyện Ninh Phước và Thuận Nam, nơi có đồng đồng bào Chăm thuộc 3 nhóm là Chăm Balamôn, Chăm Bani và Chăm Islam sinh sống. Phương pháp nghiên cứu chính là tọa đàm khoa học, phỏng vấn sâu và quan sát tham dự.

3. Quan hệ các nhóm tôn giáo người Chăm với quốc gia Việt Nam trong phát triển kinh tế

So với nhiều tộc người thiểu số, sự nổi trội trong quan hệ với quốc gia Việt Nam là các nhóm tôn giáo của tộc người Chăm ở Ninh Thuận cũng như cả nước được hưởng tất cả các chính sách của Đảng và Nhà nước như: chính sách phát triển đất nước, chính sách đối với các dân tộc thiểu số và những chính sách đặc thù chỉ dành riêng cho tộc người Chăm. Điều đó thể hiện rõ ở Chỉ thị số 121-CT/TW ngày 26/10/1981 của Ban Bí thư Trung ương Đảng về *Công tác đối với đồng bào Chăm*, và Chỉ thị số 121-CT/HĐBT ngày 12/5/1982 của Hội đồng Bộ trưởng - nay là Chính phủ - về *Công tác đối với đồng bào Chăm*; Thông tri số 03-TT/TW ngày 7/10/1991 của Ban Bí thư Trung ương Đảng khóa VI về *Công tác vùng đồng bào Chăm*; Chỉ thị số 06/2004/CT-TTg ngày 18/2/2004 của Thủ tướng Chính phủ về *Tiếp tục đẩy mạnh phát triển kinh tế - xã hội, bảo đảm an ninh, trật tự đối với vùng người Chăm trong tình hình mới*;... Với chỉ thị số 06/2004/CT-TTg ngày 18/2/2004 của Thủ tướng Chính phủ, hiện nay các chính sách đặc thù này vẫn đang có hiệu lực đối với đồng bào Chăm. Vì thế, quan hệ nhóm tộc người - tôn giáo ở vùng đồng bào Chăm nơi đây với quốc gia Việt Nam được phản ánh rõ nét thông qua hiệu quả tác động của chính sách dân tộc cũng như chính sách đặc thù dành riêng cho tộc người Chăm, và việc đồng bào thực hiện các kế hoạch, nhiệm vụ, chỉ tiêu tăng trưởng kinh tế của Đảng bộ, chính quyền và các cơ quan chức năng ở địa phương.

² Huyện Thuận Nam được thành lập và chính thức hoạt động từ ngày 01/10/2009 trên cơ sở chia tách ra từ huyện Ninh Phước, vì vậy trước đây người Chăm nơi đây chủ yếu tập trung ở huyện Ninh Phước.

³ Balamôn giáo ở người Chăm đã có sự biến đổi, tức bị cộng đồng Chăm hóa, không giống như đạo Balamôn ở Ấn Độ, do đó đồng bào tự nhận là Chăm Ahiêr; đạo Bani cũng vậy, đã được Chăm hóa từ Hồi giáo nên bộ phận người Chăm này tự nhận là Chăm Awal.

⁴ Tư liệu điền dã Dân tộc học vào tháng 4/2010 của Lý Hành Sơn.

Kết quả nghiên cứu vào tháng 11/2022 cho thấy, cộng đồng người Chăm ở đồng bằng ven biển Ninh Thuận có truyền thống làm nông nghiệp với cây trồng chính là lúa nước, nhưng do điều kiện địa lý, họ vẫn luôn gặp nhiều khó khăn trong việc nâng cấp hệ thống thủy lợi, cải tạo đất canh tác, thay đổi giống mới cho năng suất cao... Nhờ các chính sách ưu tiên hỗ trợ đầu tư các cơ sở hạ tầng kinh tế của Đảng và Nhà nước cùng với những nỗ lực tự vươn lên của đồng bào Chăm, hoạt động kinh tế hiện nay của người Chăm đã và đang phát triển sâu rộng theo cơ chế thị trường bằng cách đa dạng hóa giống hóa cây trồng, vật nuôi, kế thừa giá trị các nghề thủ công truyền thống, chú trọng các dịch vụ phi nông nghiệp và các hình thức sinh kế mới tạo ra thu nhập.

Ngoài trồng trọt và chăn nuôi là hoạt động kinh tế chính, người Chăm tại các điểm nghiên cứu còn tùy theo điều kiện thế mạnh ở mỗi địa phương và nguồn vốn do người thân từ nước ngoài gửi về mà phát triển nhiều ngành nghề khác như buôn bán hàng rong đến nhiều địa phương thuộc Trung Bộ và phía bắc; mở dịch vụ kinh doanh, vận tải, nhà hàng...; đi làm thuê và làm công nhân, xuất khẩu lao động; tham gia đánh bắt cá trên biển;... Qua đây có thể thấy, trong phát triển kinh tế, mối quan hệ giữa người Chăm vùng đồng bằng ven biển tỉnh Ninh Thuận với quốc gia Việt Nam phụ thuộc nhiều vào hiệu quả tác động của các chính sách dân tộc và chủ trương đổi mới cơ chế hoạt động kinh tế của Đảng và Nhà nước.

Bên cạnh đó, các nhóm tôn giáo người Chăm ở Ninh Thuận hiện nay mặc dù vẫn chủ yếu làm nông nghiệp kết hợp với phát triển những ngành nghề có thế mạnh địa phương dưới sự chỉ đạo sát sao của chính quyền cơ sở và các ngành chức năng, song kết quả nghiên cứu vào tháng 11/2022 cũng đã chỉ ra một vài khía cạnh mang tính nổi trội tương đối trong phát triển kinh tế của mỗi nhóm tôn giáo. Chẳng hạn như ở huyện Ninh Phước, đối với nhóm Chăm Bani, điểm nhấn từ vài năm gần đây là phong trào trồng cây măng tây tại làng Tuấn Tú thuộc xã An Hải nơi có bãi ngang ven biển, người Chăm Bani ở địa phương khác thì quan tâm phát triển đàn bò và gia cầm; trong khi nhóm Chăm Balamôn lại nổi tiếng về làng nghề gốm Bàu Trúc và làng dệt thổ cẩm Mỹ Nghiệp đều thuộc thị trấn Phước Dân, đây là hai nghề truyền thống tiêu biểu của tộc người Chăm. Riêng nhóm Chăm Islam với địa bàn cư trú chủ yếu ở xã Phước Nam của huyện Thuận Nam và xã Xuân Hải huyện Ninh Hải thì nổi trội về buôn bán trong phạm vi khắp các địa phương từ Trung Bộ ra ngoài Bắc, ngoài nuôi bò nhóm Chăm này đặc biệt chú trọng phát triển đàn dê và cừu. Nhìn chung, phát triển chăn nuôi, trồng trọt các cây lương thực, thực phẩm và cây ăn quả hiện nay vẫn là thế mạnh của người Chăm ở đồng bằng ven biển tỉnh Ninh Thuận. Tuy vậy, bộ phận những người Chăm Hồi giáo bất kể Chăm Bani hay Chăm Islam với lý do tôn giáo nên đều kiêng kỵ chăn nuôi lợn; còn người Chăm Balamôn thì lại chủ yếu phát triển đàn lợn và gia cầm vì có tập quán kiêng nuôi và ăn thịt bò, chỉ thời gian gần đây mới có một số hộ nuôi bò với mục đích thương mại. Bên cạnh đó, thời gian gần đây, nhóm Chăm Islam còn có thể mạnh đi làm thuê hoặc xuất khẩu lao động tại một số nước Đông Nam Á, đặc biệt là Malaysia, nơi có nhiều người thân và người đồng đạo sinh sống.

4. Quan hệ các nhóm tôn giáo người Chăm với quốc gia Việt Nam trong xóa đói giảm nghèo, giáo dục, y tế

Nhìn chung, trong xóa đói giảm nghèo, không có sự khác biệt nhiều giữa các nhóm tôn giáo người Chăm, có chăng cũng chỉ ở nhóm Chăm Islam do có nhiều người thân ở nước ngoài gửi tiền trợ giúp. Bởi vì dưới tác động của các chính sách, nhất là chính sách đặc thù của Đảng và Nhà nước dành riêng cho tộc người Chăm, đời sống kinh tế hiện nay của đồng bào đã khá lên rất nhiều, số hộ nghèo giảm nhanh theo từng mốc thời gian. Cụ thể: huyện Ninh Phước năm 1992 số hộ nghèo người Chăm chiếm 21,5%, năm 2002 còn 15%, đến năm 2012 là 8,8%; huyện Thuận Bắc năm 1992 hộ nghèo người Chăm chiếm 65%, đến 2012 còn 17,4%; huyện Ninh Sơn năm 1992 hộ nghèo người Chăm chiếm 38,3%, năm 2012 chỉ còn 5,12%; xã Phước Nam năm 2002 tỷ lệ số hộ nghèo 19,7%, năm 2012 còn 10,1%; xã Phước Ninh năm 2012 còn 6.2%... Nếu tính từ năm 1991

khi có Thông tri 03-TT/TW đến 2012, số hộ nghèo người Chăm ở Ninh Thuận nay đã giảm rất nhiều, năm 2014 chỉ còn 1.623 hộ/7.670 khẩu, chiếm 11,16% so với tổng số hộ người Chăm, và chiếm 8,32% so với tổng số hộ nghèo chung của toàn tỉnh Ninh Thuận (Mã Điền Cư, 2016: 50-52). Đặc biệt, với Quyết định số 102/2009/QĐ-TTg ngày 7/8/2009 của Thủ tướng Chính phủ về *Chính sách hỗ trợ trực tiếp cho người dân thuộc hộ nghèo ở vùng khó khăn* cùng với các khoản vay ưu đãi từ Ngân hàng Chính sách, số hộ nghèo ở vùng đồng bào Chăm ở Ninh Thuận hiện nay đã giảm rất nhiều. Theo báo cáo của chính quyền địa phương trong đợt khảo sát vào tháng 11/2022, số hộ nghèo ở huyện Ninh Phước hiện tại chỉ chiếm 7,32% trong tổng số hộ dân, riêng xã An Hải chỉ còn 2,07%; xã Phước Nam huyện Thuận Nam, số hộ nghèo năm 2022 chỉ chiếm 6,11%. Cũng cần lưu ý rằng, tỷ lệ hộ nghèo trong nhóm Chăm Islam thường ít hơn so với hai nhóm Chăm Balamôn và Chăm Bani, bởi nhóm Chăm Islam ở Ninh Thuận có nhiều người thân định cư hoặc lao động xuất khẩu tại nước ngoài. Sự trợ giúp về kinh tế của người thân ở nước ngoài là một nguồn thu đáng kể của các hộ gia đình này. Những hộ có người thân ở nước ngoài hoặc đi lao động xuất khẩu gửi tiền cho người nhà để đầu tư kinh doanh, mua cừu, bò và phát triển sản xuất.

Về giáo dục, phần lớn người Chăm bất kể nhóm tôn giáo ở Ninh Thuận đều có truyền thống hiếu học, cùng với sự thuận tiện về vị trí trường học các cấp và đường giao thông nên học vấn toàn dân ngày càng được cải thiện, số lượng trí thức người Chăm nơi đây rất đông đảo. Các chính sách ưu tiên giáo dục và đào tạo nghề của Nhà nước đối với đồng bào dân tộc thiểu số là những điều kiện thuận lợi để các em học sinh sau khi tốt nghiệp trung học phổ thông được học tại các trường đại học, cao đẳng.

Trong bối cảnh hội nhập hiện nay, số trí thức người Chăm đã tăng lên rất nhiều so với số liệu nêu trên, bởi vì khi trả lời phỏng vấn vào tháng 11/2022, ông Đặng Ngọc Đ - Chủ tịch Ban Mặt trận Tổ quốc làng gốm Bàu Trúc cho biết: tính đến năm 2022, cả làng Bàu Trúc với khoảng 500 hộ đã có trên 50 người Chăm Balamôn tốt nghiệp đại học, truyền thống của người Chăm ở đây rất ham học, nhiều gia đình gặp khó khăn vẫn cố vay mượn tiền cho con em đi học, có người học xong đại học trở về quê làm ruộng nhưng vẫn thấy thỏa mãn, thậm chí họ còn tích cực vận động con cháu đi học... Những người Chăm đi học về luôn chung sức giúp bà con thay đổi tập quán sản xuất, áp dụng các tiến bộ khoa học - kỹ thuật, phát triển nghề thủ công, mở dịch vụ, thành lập các trang trại chăn nuôi... Nhờ vậy, cuộc sống hiện nay của người Chăm nơi đây đang từng bước được cải thiện. Nếu so sánh về tình hình đi học ở nước ngoài thì nhóm người Chăm Islam có tỷ lệ cao hơn do một số đặc thù liên quan tới quan hệ trong nội bộ tôn giáo, đặc biệt là quan hệ xuyên quốc gia. Một số tổ chức Islam ở khu vực Đông Nam Á và Trung Đông, đặc biệt hai nước Malaysia và Ả-rập Xê-út dành một số suất học bổng “học đạo” cho con em của người Chăm Islam. Một số gia đình tự bỏ kinh phí cho con em đi đến các nước này “học đạo” hoặc học ngôn ngữ. Những người có nguyện vọng được đi “học đạo” hay nâng cao trình độ ở nước ngoài đều được chính quyền địa phương tạo điều kiện thuận lợi nếu đáp ứng được các thủ tục theo quy định của Nhà nước. Có thể nói, nhận thức của người Chăm các nhóm tôn giáo ở đồng bằng ven biển tỉnh Ninh Thuận về giáo dục là rất rõ ràng, minh chứng cho mối quan hệ giữa đồng bào và con em họ với chính quyền và cơ quan chức năng giáo dục ở địa phương không chỉ ngày càng chặt chẽ mà còn có hiệu quả thiết thực.

Bên cạnh đó, quan hệ của các nhóm tôn giáo người Chăm với quốc gia Việt Nam về chăm sóc sức khỏe cũng đang ngày càng được nâng cao, nhất là bối cảnh gia tăng hiệu quả khám và chữa bệnh tại các cơ sở y tế của Nhà nước hiện nay. Một mặt, do mạng lưới chăm sóc sức khỏe quốc gia đã phát triển đến tận xã và thôn/làng đồng bào Chăm; mỗi xã được Nhà nước cùng chính quyền địa phương quan tâm xây dựng trạm xá theo chuẩn quốc gia và được trang bị cơ bản các loại trang thiết bị khám chữa bệnh, thuốc Tây y và Đông y, số lượng y bác sĩ được phân bổ theo tiêu chuẩn biên chế. Người Chăm bất kể nhóm tôn giáo đều được hưởng chính sách dân tộc của Nhà nước trong lĩnh vực khám chữa bệnh, được cấp thẻ bảo hiểm y tế... Thực tế này đã được minh chứng qua kết quả khảo sát năm

2022 tại một số địa phương người Chăm ở Ninh Thuận, ví dụ như Trạm y tế xã Phước Nam, huyện Thuận Nam - nơi sinh sống đông đảo các nhóm Chăm Bàni và Chăm Islam, nhiệm kỳ năm 2016 - 2021 đã: “Triển khai thực hiện tốt công tác khám chữa bệnh ban đầu cho nhân dân, các chương trình y tế quốc gia, y tế dự phòng và phòng chống dịch bệnh có hiệu quả, bình quân hàng năm có trên 2.800 lượt người đến khám chữa bệnh, tỷ lệ trẻ em tiêm chủng mở rộng đạt 98%” (Ủy ban nhân dân xã Phước Nam, 2021), riêng năm 2022: “Đã khám và điều trị 1.657 lượt người, bệnh nhân chuyển lên tuyến trên là 21 người. Công tác chăm sóc sức khỏe bà mẹ trẻ em, công tác dân số kế hoạch hóa gia đình được quan tâm thực hiện” (Ủy ban nhân dân xã Phước Nam, 2022). Rõ ràng, giải pháp khám chữa bệnh mang lại hiệu quả tốt nhất trong bối cảnh hiện nay của đồng bào Chăm ở nơi đây là thực hành khám chữa bệnh tại trạm y tế xã, trung tâm y tế hay các bệnh viện tuyến huyện, tỉnh... của nhà nước. Điều đó thể hiện mối quan hệ ngày càng khăng khít diễn ra trong thực hành chăm sóc sức khỏe của người Chăm thuộc các nhóm tôn giáo với quốc gia - dân tộc Việt Nam, thông qua thụ hưởng các chính sách dân tộc về khám chữa bệnh và hiệu quả mang lại của mạng lưới y tế các cấp của nhà nước.

5. Quan hệ các nhóm tôn giáo người Chăm với quốc gia trong việc tổ chức hoạt động tôn giáo và bảo tồn văn hóa

Ở tộc người Chăm, tôn giáo và văn hóa hòa quện nhau, trong đó đền, tháp Chăm và *kút* là cơ sở vật chất tôn giáo tiêu biểu của đạo Bàlamôn. Nhóm Chăm Bàlamôn sinh hoạt tôn giáo luôn gắn bó với các cơ sở vật chất này thông qua các lễ hội *Katê*, cúng đền, cúng *kút* dòng tộc mẫu hệ... Nhóm Chăm Bàni chỉ tham gia sinh hoạt tôn giáo liên quan đến các tháp tiêu biểu như Pôklongrai, Pônugar và Pôramê, bởi họ tuy sinh hoạt tôn giáo tại các thánh đường Bàni nhưng vẫn bảo lưu tín ngưỡng dân gian như Chăm Bàlamôn. Nhìn chung, các đền và tháp Chăm góp phần duy trì các chức sắc đạo Bàlamôn và tín ngưỡng đạo Bàni. Ngoài đội ngũ các tu sĩ, tức chức sắc đạo Bàlamôn gọi là *Pasêh*, được thiết lập thành 4 cấp bậc từ thấp đến cao là *dungkok*, *Lyah*, *Puah*, *Tapah* (Lê Xuân Lợi, 1995: 33, 48), nhóm Chăm Bàlamôn còn có các chức sắc tín ngưỡng gồm Thầy kéo đàn *Kanhi* và bà Bóng đền tháp, Thầy đánh trống *Paranung* (tức Thầy Võ và Thầy Bóng), Thầy đánh *Chiêng*, Thầy thổi kèn *Sanrana* (tức Thầy *Ôn dú*)... Người Chăm Bàlamôn hiện nay còn duy trì nhiều nghi lễ tôn giáo: cấp khu vực có lễ hội *Katê* và lễ cúng tháp; cấp thôn/làng gồm cúng đền và các lễ khác của thôn như *Jônsang*, *Chàdà*, *Kabul*; cấp dòng họ và gia đình có các lễ tang ma, nhập *kút*... Các lễ đó đóng vai trò gìn giữ các đền, tháp Chăm và *kút*, đồng thời duy trì các tổ chức chức sắc Bàlamôn như *Nhóm Sư cả*, đặc biệt là *Ban phong tục Bàlamôn*, *Hội đồng Sư cả*, nhằm tự quản trong cộng đồng dân cư, giám sát việc thực hiện các phong tục tập quán Chăm, đặc biệt là duy trì quan hệ với hệ thống chính trị cơ sở và các ngành chức năng trong sinh hoạt tôn giáo.

Đối với đạo Bàni, thánh đường là cơ sở vật chất để gắn kết cộng đồng và nơi diễn ra các hoạt động tôn giáo Bàni. Mỗi thôn đông dân Chăm Bàni ở Ninh Thuận đều có thánh đường riêng với tên gọi trùng địa danh các thôn như: Thành Tín (xã Phước Hải), Văn Lâm (xã Phước Nam) và Phú Nhuận (xã Phước Thuận) thuộc huyện Thuận Nam; Tuấn Tú thuộc xã An Hải, huyện Ninh Phước; An Nhơn và Phước Nhơn (xã Xuân Hải) của huyện Ninh Hải, Lương Tri (xã Nhơn Sơn) thuộc huyện Ninh Sơn. Mỗi thánh đường có một *Ban phong tục Bàni* hay *Ban Sư cả Bàni*, trong đó có 3 tu sĩ phụ trách, tức Ban trực thánh chùa để điều hành các hoạt động tôn giáo, bao gồm: *Imâm*, *Khotíp*, *Muzinh*. Ông *Imâm* hướng dẫn, điều khiển các buổi cầu nguyện và các buổi lễ khác; *Khotíp* đọc và giảng kinh Coran; *Muzinh* trông coi thánh đường và kêu gọi hoặc đánh trống báo thức các tín đồ đến thánh đường làm lễ (Nguyễn Văn Luận, 1974: 82, 194-195). Đối với người Chăm Bàni, những chức sắc nói trên được coi là đẳng cấp tu sĩ thiêng liêng, được hưởng nhiều đặc quyền như các tu sĩ của nhóm Chăm Bàlamôn. Họ được gọi chung là *Achar*, nếu theo cấp độ hành nghề và khả năng tôn giáo thì chia thành 4 cấp từ thấp đến cao, đó là: *Achar*, *Khotíp*, *Imâm*, *Pôgrù*. Trong đó, cấp *Achar* nếu nằm trong Ban trực thánh chùa thì gọi là *Muzinh*; *Pôgrù*, tức Sư cả là người giữ

chức cao nhất trong một thôn Chăm Bani (Lê Xuân Lợi, 1995: 54-57). Đến nay, các tu sĩ Bani luôn được tổ chức thành hệ thống. Tại thôn Văn Lâm, xã Phước Nam, tổ chức này gọi là *Ban phong tục Bani*, trong đó có 1 trưởng ban và 3 phó ban (phó phụ trách bộ phận thư ký, phó phụ trách giáo lý, phó phụ trách kế hoạch); các bộ phận như thư ký, giáo lý, kế hoạch và 4 tổ kiểm soát tương ứng với 4 thôn Văn Lâm hiện tại⁵. Tổ chức cao hơn, liên kết cả 7 thánh đường Bani nơi đây là *Hội đồng Sư cả*, gồm: 1 chủ tịch, 3 phó chủ tịch (Ban kiểm soát và kế hoạch; Ban tài chính; Ban giáo lý và phong tục). Mỗi Ban của Hội đồng lại gồm nhiều thành viên, được cơ cấu bởi các trưởng, phó Ban phong tục và phụ trách thánh đường ở các thôn Bani. *Hội đồng Sư cả* có vai trò điều hành các hoạt động tôn giáo chung của cộng đồng phụ trách và duy trì quan hệ với hệ thống chính trị cấp tỉnh và các ngành chức năng.

Thánh đường Islam là cơ sở vật chất đặc biệt đối với mỗi cộng đồng dân cư Chăm Islam hoặc vài cộng đồng cận kề nhau, bị ảnh hưởng sâu sắc bởi kiến trúc, thẩm mỹ của Hồi giáo thế giới, gần đây còn được tôn tạo, trang trí khang trang như thánh đường Islam ở các nước trong khu vực. Ở đồng bằng ven biển Ninh Thuận, Chăm Islam có hơn 3.000 tín đồ, tập trung chủ yếu ở các thôn Văn Lâm xã Phước Nam (huyện Thuận Nam) và một số thôn thuộc xã Xuân Hải (huyện Ninh Hải). Mỗi xã này có 2 thánh đường Islam, đó là thánh đường 101 ở thôn Văn Lâm 1 và thánh đường 104 ở thôn Văn Lâm 4 thuộc xã Phước Nam; thánh đường 102 ở thôn Phước Nhơn và thánh đường 103 ở thôn An Nhơn đều thuộc xã Xuân Hải. Mỗi thánh đường Islam nơi đây có từ 5 đến 7 chức sắc, chức việc thuộc Ban quản lý, trong đó có 3 người phụ trách được phân công như ở thánh đường Bani. Những vị này trong mỗi thánh đường và giữa các thánh đường được liên kết thành tổ chức các chức sắc Islam với hai cấp độ: cấp thánh đường có Ban *Hakem* hay còn gọi là Ban quản trị thánh đường; cấp khu vực hay tỉnh/thành là Ban đại diện cộng đồng Hồi giáo Islam. Mỗi Ban *Hakem* và Ban đại diện tỉnh đều có các bộ phận: thư ký, giáo lý, giáo hội... Một số Ban *Hakem* có các ban phụ trách từng lĩnh vực, như: Ban mai táng, Ban kinh tế, Ban văn hóa và giáo dục... Trong Ban kinh tế hoặc Ban văn hóa và giáo dục lại có: kế toán, thủ quỹ, thư ký và trưởng, phó ban. Đặc biệt, trong Ban *Hakem* và Ban đại diện Cộng đồng Hồi giáo Islam tỉnh thường có một thành viên là đại diện của Mặt trận tổ quốc, người đó phải là người Chăm trong đội ngũ chức sắc Islam. Đây là hình thức kết nối giữa tổ chức Islam với hệ thống chính trị cơ sở do Mặt trận Tổ quốc đảm trách.

Trước đây các tổ chức chức sắc, chức việc của mỗi nhóm tôn giáo - tộc người Chăm tiến hành các hoạt động chủ yếu nhằm đáp ứng nhu cầu tôn giáo của các tín đồ, đảm bảo cố kết cộng đồng; nhưng hiện nay các nhóm này đã mở rộng hoạt động sang công tác từ thiện, kêu gọi tài trợ phát triển kinh tế, khuyến học, trợ giúp tín đồ nghèo..., thậm chí còn đại diện cộng đồng dân cư người Chăm để quản lý, thực hiện các chính sách, dự án hỗ trợ phát triển của Đảng và Nhà nước, bảo vệ an ninh cộng đồng, giải quyết các mâu thuẫn giữa cộng đồng người Chăm với các đồng đồng dân cư khác, phản ánh nguyện vọng của người dân Chăm lên chính quyền địa phương... Vì thế, việc liên kết hoạt động tôn giáo giữa các cộng đồng dân cư người Chăm với các tổ chức tôn giáo của họ luôn được Đảng và Nhà nước quan tâm tạo điều kiện theo quy định của pháp luật. Cụ thể: các đền, chùa, tháp, thánh đường của người Chăm đều được chính quyền và cơ quan chức năng cho phép tu sửa, xây mới khang trang; một số tổ chức chức sắc người Chăm được khôi phục, thành lập mới như *Hội đồng phong tục đạo Bàlamôn* hay *Hội đồng Cả sư* ở nhóm Chăm Bàlamôn, *Hội đồng phong tục đạo Bani* hay *Hội đồng Sư cả* ở nhóm Chăm Bani, *Ban đại diện cộng đồng Hồi giáo Islam* ở nhóm Chăm Islam...; tôn trọng các hoạt động tôn giáo của các tổ chức chức sắc tôn giáo Chăm; tạo điều kiện cho các cá nhân chức sắc được hành hương về thánh địa Mecca, con em người Chăm đi du học;... Hơn nữa, Nhà nước, chính quyền địa phương còn quan tâm tới việc bảo tồn các đặc trưng

⁵ Hiện nay, thôn Văn Lâm, xã Phước Nam được tách thành 4 thôn: Văn Lâm 1, Văn Lâm 2, Văn Lâm 3, Văn Lâm 4.

văn hóa, nhất là các đền, tháp và di tích, di chỉ của người Chăm; hỗ trợ tổ chức các lễ hội và Tết Chăm như *Katê*, lễ *Rija*...; phát triển làng nghề Chăm truyền thống; thành lập các trung tâm sinh hoạt văn hóa, trung tâm nghiên cứu và bảo tồn văn hóa Chăm;...

6. Kết luận

Tộc người Chăm ở nước ta từ lâu trong lịch sử đã hình thành các nhóm cộng đồng tôn giáo như Chăm Bàlamôn, Chăm Bàni, Chăm Islam... Đến nay, các nhóm tôn giáo này tại các điểm nghiên cứu ở tỉnh Ninh Thuận đều được hưởng các chính sách phát triển của Đảng và Nhà nước, đặc biệt là những chính sách đặc thù chỉ dành cho tộc người Chăm, tạo nên mối quan hệ mật thiết giữa đồng bào với quốc gia Việt Nam, thông qua quan hệ hai chiều với chính quyền và các cơ quan chức năng ở địa phương trong quá trình phát triển kinh tế - xã hội, hoạt động tôn giáo, bảo tồn các giá trị văn hóa tộc người Chăm... Trong đó, quan hệ trên lĩnh vực hoạt động kinh tế, xóa đói giảm nghèo, nâng cao dân trí và chăm sóc sức khỏe đã và đang thu được những kết quả mới, góp phần thúc đẩy kinh tế ở địa phương tăng trưởng, đời sống xã hội ổn định, an ninh - quốc phòng được giữ vững.

Tuy nhiên, quá trình toàn cầu hóa, hiện đại hóa, hội nhập kinh tế quốc tế đã và đang tác động mạnh mẽ tới các nhóm tộc người - tôn giáo ở vùng đồng bào Chăm, đặc biệt là hai nhóm người Chăm Bàlamôn và Chăm Bàni. Trong khi, bộ phận cán bộ làm công tác tôn giáo và quản lý văn hóa cấp cơ sở vẫn chưa nhiều người được kinh qua các lớp đào tạo để có tầm nhìn và kiến thức chuyên môn sâu về giáo lý, giáo luật và phương thức hoạt động của các tôn giáo, tín ngưỡng ở địa phương. Vì thế, thời gian tới vẫn còn không ít vấn đề đặt ra đối với công tác phát huy hiệu quả những thế mạnh của mỗi nhóm tôn giáo người Chăm nhằm phát triển nhanh và bền vững về kinh tế - xã hội, đảm bảo an ninh - quốc phòng tại các địa bàn ven biển nơi đồng bào Chăm sinh sống.

Tài liệu tham khảo

Cổng Thông tin điện tử tỉnh Ninh Thuận. (2023). *Điều kiện tự nhiên và xã hội*. <https://ninhthuan.gov.vn/portal/pages/Dieu-kien-tu-nhien-va-xa-hoi-.aspx>

Lê Xuân Lợi. (1995). *Chức sắc tôn giáo - tín ngưỡng Chăm*. Phan Rang tháng 12/1995 (Tài liệu viết tay 100 trang, lưu trữ tại Trung tâm Nghiên cứu Văn hóa Chăm thuộc Sở Văn hóa - Thể thao và Du lịch tỉnh Ninh Thuận).

Lý Hành Sơn. (2020). Hoạt động tôn giáo xuyên biên giới của người Chăm và người Khơ-me ở tỉnh An Giang hiện nay. *Dân tộc học*, số 5.

Mã Điền Cư. (2016). *Chính sách dân tộc của Đảng và Nhà nước đối với người Chăm ở Ninh Thuận và Bình Thuận từ Đổi mới đến nay*. [Luận án tiến sĩ Nhân học]. Tài liệu lưu tại Thư viện Học viện Khoa học xã hội.

Nguyễn Văn Luận. (1974). *Người Chăm Hồi giáo miền Tây Nam phần Việt Nam*. Sài Gòn, Bộ Văn hóa Giáo dục và Thanh niên xuất bản.

Nguyễn Văn Minh. (2022). Một số vấn đề về cộng đồng tộc người - tôn giáo và định hướng chính sách dân tộc - tôn giáo ở nước ta hiện nay. *Dân tộc học*, số 5.

Tổng cục Thống kê. (2020). *Kết quả toàn bộ Tổng điều tra dân số và nhà ở năm 2019*. Nxb. Thống kê.

Trần thị Hồng Yến. (2017). Vai trò của Tổng Hội thánh đối với các điểm nhóm Tin lành ở thôn bản của người Hmông và Dao (Nghiên cứu trường hợp tại hai tỉnh Điện Biên và Hà Giang). *Dân tộc học*, số 4.

Ủy ban Dân tộc. (30/12/2003). *Báo cáo tổng kết 12 năm thực hiện Thông tư 03/TW ngày 17/10/1991 của Ban Bí thư Trung ương về Công tác đối với đồng bào Chăm*.

Ủy ban nhân dân xã Phước Nam. (10/2021). *Tổng kết hoạt động của ủy ban nhân dân xã Phước Nam nhiệm kỳ 2016 - 2021, phương hướng nhiệm vụ nhiệm kỳ 2021 - 2026*.

Ủy ban nhân dân xã Phước Nam. (11/2022). *Báo cáo tình hình nhiệm vụ kinh tế, xã hội năm 2022 và phương hướng, nhiệm vụ năm 2023*.

Vương Xuân Tinh. (2022). Nhóm tộc người - tôn giáo với vấn đề xã hội hóa tôn giáo và quá trình tộc người ở Việt Nam. *Dân tộc học*, số 5.